

KÖZLEMÉNYEK

FÜZI IMRE

A MAGYAR KATONAI ELMÉLET ÉS A HADSEREG FELKÉSZÍTÉSE 1939. SZEPTEMBER 1-IG

A második világháború tapasztalatai ismét igazolták, hogy az elkövetkező háború jellegének és a hadsereg szervezetének, felkészítésének megfogalmazásakor elengedhetetlen az elmúlt háborúk tapasztalatainak reális értékelése és beépítése a katonai elméletbe. Emellett az adott időben folyó háborúk egyedi és általánosítható tapasztalatai kiegészíthetők, megerősíthetők, vagy akár meg is változtathatják a felkészítés rendjét, és kihatással lehetnek a célok, a szervezet, a fegyverzet alakítására is. A fenti két tényező hatását próbáltam fő vonalaiban 1920 és 1939 szeptember között vizsgálni. A legfontosabb kutatási irányokat volt csak módomban áttekinteni, de véleményem szerint így is igazolható, hogy a magyar katonai szakemberek felismerték az új háború alapvető jellemzőit, s ez a tény nagyban növeli felelősségüket az ország és hadsereg háborús pusztulásában, veszteségeiben.

Az első világháborút követő években annak előzményeit, lefolyását és tapasztalatait értékelő magyar szakirodalom tanúsága szerint zömmel az a nézet elfogadott, hogy a központi hatalmak nem a harctereken maradtak alul. A vereséget az okozta, hogy a háterszág magára hagyta a hadsereget. Az állami és a katonai vezetés eltérő célokat követett, a kormányok nem tudták megteremteni a háború folytatásához szükséges újabb és újabb anyagi alapokat. A polgári adminisztráció erélytelensége morális bomláshoz, forradalmi helyzet kialakulásához vezetett. A vezérkarok így nem kaphatták meg az erők és eszközök maximális felhasználásának lehetőségét. A hibás kül- és belpolitikai tevékenység végül lehetetlenné tette a háború győztes befejezését.

Megfogalmazták a háború hadművészeti problémáit is, a vizsgált kérdések közé tartozott, a háború jellegéről szóló elképzelések és a hadászati tervek bírálata. A háború végső kimenetelét befolyásoló tényezőnek tartották a nem kielégítő hadászati felderítést, az ebből eredő helytelen erőfelmérést, az irreálisan megfogalmazott célokat. Boncolgatták az állásháború kialakulásának okait, keresték a nagy ember- és anyagveszteségek eredőit. Az értékelések nagy része azonban nagyobb súllyal a személyi problémákat állította középpontba, a társadalmi és gazdasági feltételeket adminisztratív eszközökkel megoldható kérdésnek tartották: „... a nagy háború elvesztésének egyik fő oka tényleg abban az ellentétben is feltalálható, amely a háború megindításánál és annak lefolytatásánál az államvezetés és a hadvezetés között fennállott, ez az ellentét többnyire a kölcsönös meg nem értésen az összhang hiányán alapult. Ritkán tapasztaltuk, hogy az államigazgatás eme két tényezője érvénye-

sülésükben egy egészet alkotnának, hogy egymáshoz kapcsolódnak és egymást kiegészítik, hanem majdnem mindig azt láttuk, hogy az államvezetés és hadvezetés mint külön világ áll egymással szemben.”¹

A jövő háborújának elméleti kérdéseivel foglalkozó, viszonylag kisszámú katonai szakember ezért kutatásainak középpontjába elsősorban az állami és katonai vezetés — politika és hadászat — viszonyának, feladatrendszerének vizsgálatát állította. Alapul a polgári hadtudomány megteremtőjének, Clausewitznek megállapításait vették: „... a háború nem egyéb, mint a politika folytatása más eszközökkel... A politika maga vezeti fő vonalakban a háborút, de azért midőn a tollat karddal felcseréli nem szűnik meg saját törvényei szerint gondolkodni.”² Az idézett megállapítás elfogadása — a politika elsődlegességének elismerése — nem váltott ki nagyobb vitát, e téren a tisztázatlan kérdés csupán az maradt, hogy a háború kitörése után mennyiben változzék meg a katonai vezetés beleszólási lehetősége a célok kijelölésébe és a közvetlen irányításba. A politika jellegének megítélésénél azonban a katonák eltekintettek annak osztálytartalmától, alatta a hivatalos állami politikát értették. „Ha a lezajlott nagy háborúból semmi egyebet nem tanulnánk, azt hiszem ebben az egy irányban nincs kétely, ezt többé el nem lehet vitatni, hogy az állampolitikának karöltve kell járni a stratégiával, hogy a politikai akarat és a katonai tudás szíami ikrek, amelyeket egymástól elválasztani nem szabad. Az egyik csak akkor tud célt kitűzni, ha a másik a cél eléréséhez megfelelő alapot nyújt.”³

A húszas évek közepén elindított polemizálás megközelítőleg a harmincas évek második harmadára zárult le, melynek eredményeként a hivatalos katonai nézetekben általános jelleggel megfogalmazódott az állam, és a hadászat feladatrendszere, egymáshoz való viszonya. Tisztázódott a békében és háborúban elvégzendő feladatok mennyisége és tartalma, nyitott kérdés maradt azonban továbbra is a háborús vezetés rendje. A vezérkar a 20-as évek elején megteremtett kiváltságos szerepéről nem kívánt lemondani, a fegyveres küzdelem idejére nagyobb, néhány területen pedig — hadászati célok kijelölése, a hadigazdaság kiemelt területeinek irányítása, személyi tartalékok felhasználása, koalíciós együttműködési feladatok meghatározása — kizárólagos szerepet szándékozott magának biztosítani. Ez természetesen sohasem vált előnyére az állami és katonai vezetés viszonyának.⁴

A hivatalos nézetek szerint az állami és katonai vezetésnek a háború előkészítésének és megvívásának időszakára, a külső és belső feltételek felmérése után, el kellett készítenie a háború politikai tervét. Ez magába foglalta a háború politikai céljait, azok elérésének módszereit, eszközeit, (gazdasági fegyveres harc stb.) a saját lehetőségek határait, a szövetségi rendszerből adódó pozitív és negatív politikai, gazdasági tényezőket; a várható ellenfelek számát, azok gazdasági, katonai erejét; s végül az anyagszükséglet mértékét, pótlásának lehetőségét.

Látható, hogy az államvezetés feladata a háború céljainak konkrét meghatározása, az anyag személyi feltételek megteremtése, valamint a kedvező bel- és külpolitikai feltételek létrehozása volt. A terv összeállításához a katonai vezetés információkat szolgáltatott az eljövendő háború jellegéről, és annak függ-

1 *Csetey Károly* ny. ezredes: Az állam és hadvezetés kölcsönhatásai. Magyar Katonai Szemle (a továbbiakban: MKSZ) 1932. 3. sz. 1. o.

2 *Clausewitz*: A háborúról. Budapest 38—39. o.

3 *Csetey Károly* ny. ezredes: Az állam és hadvezetés... im. 2. o.

4 A magyar vezérkar különleges szerepének kialakulásáról. Lásd: *Vargya Gyula*: A kormányzói jogkör létrejöttének katonai vonatkozásairól. Hadtörténelmi Közlemények, 1963. 1. sz. 58—69. o. — A hadsereg politikai funkciói Magyarországon a harmincas években. Budapest, 1983.

vényében a hadsereg megkívánt méreteiről, szervezetéről, fegyverzetének számáról és minőségéről, a várható hadianyag-szükséglet összetételéről és mennyiségéről. Értelemszerű, hogy a saját hadsereg lehetőségeinek ismeretében ajánlásokat kellett adnia a célok kijelöléséhez is. Ugyanakkor a békében működő katonai felderítőszolgálat folyamatosan adatokat biztosított a leendő ellenfelek politikai, gazdasági, katonai helyzetéről, várható fejlesztési irányairól, a felkészültségük fokáról. Végül a lényegében közösen kialakított célok ismeretében a katonai vezetés készítette el és tartotta naprakész állapotban a hadsereg alkalmazásának több változatra kidolgozott hadművelleti terveit.⁵

Az ilyen módon összeállított feladatrendszer — még a második világháború tapasztalatait figyelembe véve is — elméletileg helyesnek mondható.

Az első világháborús vereség katonapolitikai értékelése jelentős vitát nem válthatott ki, hiszen a felelőssé tett állami adminisztráció már nem volt a hatalom közelében. Az Osztrák—Magyar Monarchia volt közös politikusai nem játszottak már számottevő szerepet, így értékeléseik, esetleges magyarázkodásaik nem befolyásolták, nem kérdőjelezhatték meg a katonák véleményét. A magyar politikai vezetést pedig nem zavarta a katonák okoskodása, mert egyrészt a vereség miatt nem voltak támadhatók, másrészt az elképzelések csupán az elmélet szintjén mozogtak, és — mivel a katonák elismerték a politika elsődlegességét — látszólag nem veszélyeztették a napi politika érdekeit. A nagyobb konfliktusok, a hatásköri villongások lényegében a harmincas évek második harmadában kezdődtek meg, amikor a katonai vezetés, sorozatosan túlélve a saját maga megszabta kereteket, megkezdhette a közvetlen felkészülést.

Az első világháború tapasztalatainak összegzésével párhuzamosan megindult a jövő háborúja képeinek megrajzolása is. Eredményes elvégzéséhez elengedhetetlenül szükséges volt megtalálni azokat a hadművészeti problémákat, amelyek az állásháború zsákutcájához vezettek. Tagadhatatlan, hogy a megjelent szakmai értékelések felfedték ezeket az okokat, ami még akkor is jó teljesítménynek számít, ha nagyrészt külföldi — angol, francia, német — összegezéseket vettek alapul.

Így érthető, hogy a két világháború közötti magyar katonai elméletben minden jelentősebb nyugati, a jövő háborújára vonatkozó elképzelés megjelent. A szovjet kutatásokról kevesebb adattal rendelkeztek, de német forrásanyagot, illetve attaséi jelentéseket felhasználva a katonai szaksajtóban így is jelentek meg értékelő cikkek, könyvismertetések, gyakorlatokról küldött beszámolók. Vita és kutatás tárgya volt az elit hadsereg létrehozásának és alkalmazásának lehetősége, az angolok, franciák, németek által megfogalmazott páncélos és gépesített háború elmélete, az olasz Douhet tábornok által kidolgozott légi uralom teóriája.

A trianoni megkötések miatt saját kísérleteket nem folytathattak, így elképzeléseikben csak a mások elgondolásait, következtetéseit igyekeztek a sajátos magyar politikai, gazdasági viszonyokra alkalmazni. Az első eszmefuttatások már a húszas évek közepétől formát öltöttek. Először az „elit hadseregek” angoloknál, majd később a franciáknál is jelentkező elméletét próbálták „megmagyarítani”. A jövődő magyar hadseregét olyan elit fegyveres erőnek képzeltek el, amely — „... közös érdekeken és világnézeti alapon nyug-

⁵ A feladatrendszer hasonló megfogalmazásával több elméleti műben is találkozhatunk, ezek közül a jelentősebbek: A korszerű honvédelem kérdései. *Náray Antal*: Politika és hadvezetés. 1933. — *Dr. Friedbert Mihály* százados: Kapcsolat az állampolitika és hadvezetés között. A hadvezetés elmélete. II. R. — *Louvin Henrik*: Kis államok helyzete a korszerű háború tükrében. MKSZ 1934. 12. sz. *Bán—Rakolczai*: Korszerű honvédelem. 1941.

vó”... — szövetséges rendszerben, ezáltal támogatva, politikailag és katonailag is biztosítva, gyors és hatásos csapást tud mérni valamelyik szomszédos országra”. Az elit hadsereg alkalmazásának fő hadászati elve a szövetségesi biztosítás mellett végrehajtott támadás volt, amelyet a realitásokhoz közelítő fel fogás szerint csak a várható ellenfelek megbontott szövetségi rendszerének egy tagja ellen lehetett eredményesen lefolytatni. „A jövő háborújában a számba jöhető politikai, technikai és gazdasági összerők egységes egyidejű fellépése fogja megadni a hadviselés jellegét és az alkalmazandó harcmodort — szögezte le 1926-ban megjelent tanulmányában Csejkovits Károly vezérkari szol gálatot teljesítő (továbbiakban vkszt.) alezredes — ugyanis a cél a gyors dön tésre való törekvés, a lerohanás lesz. Ennek záloga az elit haderő, melynek erős sége a hadigép-tömeg, amellyel egyrészt a mozgást gyorsítani, másrészt az élőerőt és a tömeg lököerejét mechanikai úton pótolni, a haderő rombolóké pességét pedig aránylag kis létszámok mellett fokozni képes. Harc eszközei te hát általában a szállító — és harci motor, a különféle korszerű fegyverek és a gáz.”⁶ Véleménye szerint egy ilyen hadsereg biztosíthat olyan nagyerejű, meg lepetésszerű támadást, ami után az ellenség képtelenné válik visszacsapásra. Kedvező esetben tehát meg lehet akadályozni mozgósításának és felvonulásá nak végrehajtását is, aminek eredményeként már komolyabb ellenállással nem kell számolni. Csejkovits azonban volt annyira képzett katona, hogy fel ismerje: a kis létszámú motorizált hadsereggel területet megtartani képtelen ség. Ezért az „elit hadsereg veszteségeinek pótlására, az első csapás által meg rendített ellenség teljes szétverésére, az elért területi eredmények megőrzésé re, egy az általános mozgósítás után felállított tömeghadsereg alkalmazását is tervezte. Úgy vélte, hogy az utóbbi felszereltsége és kiképzettsége a „gépesí tett elit”-é mögött marad, s ezért csak kiegészítő feladatok megoldására lesz képes. Viszonylag korán felismerte a jövő háborújának körvonalait, meg tudta határozni fő pusztító eszközeit, azonban nem vállalkozott arra, hogy egy ilyen típusú hadsereg felállításához az ország lehetőségeinek határait meghúzza.

Az elit hadseregekről alkotott elvek vezették Werth Henrik tábornokot is — aki akkor a Hadiakadémia parancsnoka volt — a követendő magyar katonai elmélet megfogalmazásában. A leendő vezérkari tiszték számára 1930-ban írt tansegédlet előszavában fejtette ki a jövő háborújáról és ebben a magyar hadsereg várható helyéről alkotott elméletét. Szerinte az első világháborút le záró békediktátumok teremtette feszültség békés úton már nem oldható fel. A megoldást a soha nem látott, brutális jellegű háború fogja meghozni. Ez a háború a benne részt vevő országok összes energiáját igénybe vevő totális erőfeszítés lesz. Werth ezzel összefüggésben kifejtette, hogy az új fegyverek hatóképessége a háborút messze az országok belsejébe is kiterjeszti. A technika döntő tényezővé válik. Az új harceszközök a repülők és harckocsik „elsőrendű jellegű támadó eszközök”, ezért a fejlődés az egész világon, de még inkább a kis államokban, a kisebb létszámú, de technikailag gazdagon felszerelt elit hadseregekhez kell, hogy vezessen. „Természetesen — írta — a jövőben is kívá natos lesz minél nagyobb erővel a háborúba kivonulni, de a számnak nem sza bad a korszerű felszerelés és alapos kiképzés rovására menni. A jövő elit hadse regében a harckocsik és repülők a többi fegyvernem rovására fognak szapo rodni, ezt a tömeg és a hátország nem tudja kiegyenlíteni. Ilyenformán a jö vő hadserege a gazdag felszerelés és nagy szám közötti kompromisszum ered ményre lesz.”⁷ A gépekkel bőven ellátott hadsereg viszont gondos szervezést

6 Csejkovits Károly: A jövő hadviselés és annak eszközei. Magyar Katonai Közlöny 1. sz. 23. o.

7 A hadvezetés elmélete: Összeállította és bevezetéssel ellátta Werth Henrik. 1930. 14. o.

és vezetést, jó technikai és üzemanyag-ellátást, jól képzett személyzetet igényel.

Werth a kedvezőtlen magyar viszonyok ellenére is lehetségesnek tartotta egy elit ütőerő megteremtését a magyar hadiipar kiépítése és maximális kihasználása révén. Felhívta a figyelmet arra, hogy a szükséges, rendkívül drága és bonyolult, ugyanakkor gyorsan elavuló hadianyagok gyártása, raktáron tartása és pótlása az országtól igen magas technikai színvonalat, nagy tőkebefektetést igényel, ezért a gazdasági tényezők fokozottan előtérbe kerülnek. Tehát már jó előre „okunk van a gazdasági háború lehetőségeivel és valószínűségével behatóan foglalkozni, annak lényegét és jelenségeit tanulmányozni.”⁸ Werth azonban azt is megérezte, hogy még egy viszonylag kis létszámú elit hadsereg rövid időn belüli felállítása is csak elképzelés maradhat. Ezért a hadsereg elé kitűzött támadó célok és az adottságok közti ellentmondást az erkölcsi-politikai tényezők túlzott felnagyításával és előtérbe állításával próbálta feloldani. Hangsúlyozta tehát, hogy a háború új vonásai ellenére is nagy szerep jut majd a lelkesedésnek. A végső döntés, mint a múltban is, a népek harci erényeitől és ebből eredően a szervezethez és a kiképzés fokától fog függni. A harci erény — írta — fő tényező marad, és így az erkölcsi tényezők és az anyag együttesen döntenek el a jövő háborújának sorsát.⁹

Megállapíthatjuk tehát, hogy Werth tábornok egyértelműen megfogalmazta a jövő háborújának néhány nagyon fontos jellemzőjét. A háború totális jellegének, a hátszág megváltozott szerepének, az új pusztító eszközök jellegének, az ország gazdasági és morális felkészítésének felismerése azt jelzi: Werth tisztában volt azzal, hogy egy elkövetkező háború soha nem tapasztalt erőfeszítésekre készíti az államokat és a nem kellő szervezethez, a gazdasági alapok hiánya elvezethet a vereséghez.

A jövő háborúja képeken ilyen módon való megrajzolása nem Werth találmánya, a totális háború elméletét Frunze, majd később Ludendorff¹⁰ is kidolgozta, de eljutottak ide a francia, az angol és az olasz teoretikusok is. Werth tehát már megfogalmazott követelményeket próbált magyar viszonyokra alkalmazni, azonban a politikai, gazdasági, technikai feltételek hiányában a gyakorlati megvalósításra nem volt lehetőség. Kénytelen volt „pótszerhez” folyamodni, túlhangsúlyozni az erkölcsi tényezők szerepét. A morális állapot fontosságának ez a mérhetetlen felnagyítása vezetett el a későbbiekben a „faji harcászathoz” képtelen elméletéhez, és a körülötte kialakuló vitához. Sokan voltak a tisztikarban, akik úgy hitték — mert más lehetőséget nem láttak —, hogy a magyar faj — állítólagos — eredendő katonai erényeinek hangoztatásával, a faji öntudat növelésével pótolni lehet a hadsereg modern felszerelésének hiányát. „Ezért a hadsereg háborúban való alkalmazhatósága a faji tulajdonságokhoz alapuló kiképzéstől még inkább függ, mint teljes korszerűségtől... szükséges, hogy a technika a faji tulajdonságoknak rendeltessék alá, s faji tulajdonságaink fokozásához szükséges mérvben használjuk ki, de teljesítő-képesség ne legyen ok faji tulajdonságunk kihatásának mellőzésére sem. Inkább sohase legyen kihasználva a teljes teljesítő-képesség, de faji tulajdonságaink értékükből ne veszítsenek.”¹¹ A katonai szaksajtóban 1933 és 1936 között e tárgyban több mint 20 tanulmányt közöltek, amelyek stílusára és tartalmára a már idézettek mellett nagyrészt az alábbiak a jellemzők: „A trianoni

8 Uo. 16. o.

9 Uo. 17. o.

10 Frunze Ludendorff előtt tíz évvel „Az arcvonal és hátszág szerepe a jövő háborújában” című 1924-ben megjelent tanulmányában részletesen elemezte a totális háború jellemzőit. *M. V. Frunze: Válogatott Művei*, 1959.

11 *Ibrányi Mihály* vkszt. Örgy.: Faji tulajdonságaink megnyilatkozása a magyar háborúktól MKSz 1933. 7. sz. 47. ill. 49. o.

békeparancs minket sok korszerű harceszköztől foszt meg. Szent meggyőződésem, hogy ezeket bőven pótolta történelmünk dicső példáiból merített fölényes vezetésünk és emberanyagunkban, fajunkban rejlő katonai erényeink tömege, amely a magyart a világ első katonájává teszi.”¹² A józanabbak megpróbálták ugyan megfogalmazni a helyes arányokat a technika és a morális állapot között, azonban a kiutat ők sem találták meg.

Az elit hadseregekkel kapcsolatos elképzelések a gyakorlatban sehol sem valósultak meg. Egy ilyen hadsereg fegyverzettel és más technikával, üzemanyaggal való ellátása meghaladta még a fejlett nyugati országok gazdasági lehetőségeit is. A harmincas évek közepétől már az erős páncélos- és légikötelékekkel ellátott tömeghadsereg került az érdeklődés középpontjába. E téren elsősorban az osztrák Eimannsbergernek és a német Guderiannak a páncéloscsapatok alkalmazásáról szóló teóriái voltak nagy hatással a magyar katonai vezetésre. Gerbert tábornok és Horváth vezérkari ezredes számos tanulmányban taglalta a harckocsik hadművelleti és harcászati felhasználhatóságának elveit. Látták, hogy a támadásra alapozott elképzelések megkövetelik — ha nem is egy „elit”, de — páncélos- és gépesített erőkkel — jól felszerelt hadsereg létrehozását. Nézeteiket élénk érdeklődés fogadta, főleg a fiatalabb tisztí réteg csatlakozott hozzájuk. A kibontakozott vita igazolta — majd egy időben futott a „faji” harcászatról indított cikkezéssel — hogy Gerberték szándéka eredményes volt. Megnőtt a harckocsik és általában a haditechnikával foglalkozó külföldi szakirodalom iránti érdeklődés.

A magyar vezérkar az évtized fordulóján tette meg első javaslatait a páncélosokkal is felszerelt gyors fegyvernem megteremtésére. Az anyagi alapok egy része azonban csak 1936-ra teremődött meg, s az érdemi fejlesztés, az elmélet átültetése is csak ezután indulhatott meg. Ekkorra már — főleg Guderian tábornok hatására — elfogadottá vált az a nézet, hogy a nemzetközi helyzet bármilyen kedvező alakulása mellett is a magyar hadászati elképzelések csak a támadás fő erejét képező gyorscsapatokkal valósíthatók meg. Ugyanis ezek a mozgékony kötelékek — elméleti számításaik szerint — lehetővé tették volna az időben és térben egymást követő csapások végrehajtását, ami a kisantant államok egyenkénti legyőzését eredményezhették. Nagy Vilmos tábornok 1936 februárjában részleteiben is kifejtette a gyorscsapatoknak a honvédségen belül betöltendő szerepét, s egyben igyekezett a fejlesztés irányait is meghatározni. A Werth által lefektetett elvek újrafogalmazásaként beszélt a hadsereg gyorsan mozgó erőinek a magyar hadászati elképzelésekben betöltött csatadöntő szerepéről. Olyan, gyorsan ütközetbe vethető erőt kívánt szervezni, amely meglepetésszerű támadással a további hadműveletekre döntő hatással lehet. A győzelem kivívásának előfeltétele lesz a „megfelelő lökőerőt gyorsan és meglepetésszerűen a döntő helyen összefogni, hogy ott helyi fölényben túlsúlyban legyünk, a gyorsan mozgókat az áttörés nyomán keletkezett részen át kell a még kitartó rész hátába vetni. A mozgékony, gyorsaság, meglepetés új értelmet fog kapni a jövő háborújában, sikerre csak ezen lehetőségeket kihasználva számíthatunk a várható túlerő elleni harcban.”¹³ Nagy Vilmos tábornok viszont azt is jól látta, hogy a vázolt, lényegében helyes elvek gyakorlati alkalmazására a szükséges feltételek hiányában aligha kerülhet sor. A technikai, pénzügyi hiányok következtében csak legfeljebb egyes felépítésű gépkocsizó, lovas-, esetleg kerékpáros dandárok felállítását tartotta lehetségesnek és csak ezek szervezésére tett javaslatot.

¹² Mérey László tábornok: Megjegyzések a magyar faji haremódhoz MKSZ 1935. 7. sz. 55. o.

¹³ Nagy Vilmos tábornok: A gyorsanmozgó seregfesték MKSZ 1936. 4. sz. 4., illetve 25. o.

A páncélosháború elméletével kapcsolatos nézeteket némileg megelőzve, az 1920-as évek végén egy másik, a légierő alkalmazásával összefüggő vita is kibontakozott. Az olasz Douhet tábornok légiháború-elmélete világszerte évenként át tartó heves összecsapásokat váltott ki katonai körökben. Hívei „a XX. század Clausewitzának”, „a levegő Schlieffenjének” nevezték, ellenfelei viszont végtelenül egyoldalúnak tartották elképzeléseit. A légierő szerepének túlbecsülése és az a felfogás, hogy egyedül is képes a háborús győzelem kivívására, nem állta meg a helyét. Douhetről nem hallgatható el azonban az sem, hogy ő volt az első burzsoá katonai teoretikus, aki felismerte a repülőgépek előtt álló nagy lehetőségeket, és nagy előrelátással megkísérelte meghatározni a légierő fejlődésének útját, kiképzésének, harci tevékenységének, anyagi biztosításának kérdéseit. Ő volt az, aki megjósolta, hogy siker egy elkövetkezendő háborúban a „légi uralom” megteremtése nélkül elképzelhetetlen. A Douhet-elmélet körüli vita viszonylag gyorsan kibontakozott, hiszen a repülőgéppel, mint a gyors és nagymélységű csapásmérés eszközével számoltak. Úgy vélték, hogy így viszonylag kis erővel is meg lehet teremteni egy meglepetésszerű megelőző támadás feltételeit. A repülőgép mellett szól az is, hogy előállítási feltételei és költségei kedvezőbbeknek tűntek, mint a többi korszerűnek számító fegyverzeté, haditechnikáé. Erősítette a Douhet-hívők táborát az is, hogy az elmélet nem vált ugyan hivatalos nézetté Olaszországban, azonban a kísérleti eredményekhez, vagy magukhoz a repülőgépekhez, kiképző bázisokhoz a meglévő kapcsolatok alapján könnyebb hozzáférhetőséget reméltek. Fokozta az érdeklődést, hogy a harmincas évek elején a kisantant államok is nagyobb ütemben kezdték meg és folytatták légierőjük fejlesztését. A szakajtóban, és a belső terjesztésű kiadványokban megjelenő tanulmányok tanúsága szerint a kezdeti feltétlen „Douhet imádat” fokozatosan realitássá szelídült és a harmincas évek közepére kialakult a Werth által már 1930-ban megfogalmazott alaptétel: „... a légierő a jövő háborújában a győzelmet egyedül kivívni nem tudják, de a szárazföldi erőkkel egyetemben a háborút mélyen befolyásoló hatást képesek elérni, úgy hogy egy korszerű hadsereg nélkülük csak kivételesen veheti fel sikerral a harcot ellenfelével.”¹⁴

Abbamaradt tehát az általánosságban való vizsgálódás, megpróbálták a magyar feltételekhez igazítani az elmélet hasznosítható tetteit. Vizsgálódásaik során eljutottak odáig, hogy a háborús siker csak a hadsereg teljes egészének együttes erőfeszítésével, a haderő- és fegyvernemek szoros együttműködésével valósítható meg. A légierő fejlesztésére, a különböző repülőgéptípusok beszerzésére, a kiképzőbázisokra, a légvédelemre vonatkozó javaslataik — leszámítva a szinte kötelezően jelentkező túlzásokat — erre utalnak. A fenti megállapítás nem azt jelenti, hogy minden esetben fel tudták mérni a gazdaság, vagy a külföldi beszerzés pontos lehetőségeit, így a helyesnek elfogadható elképzeléseik, javaslataik nem mindig fedték a realitásokat.

Nem kívántam minden, a háborúval, vagy hadsereggel foglalkozó kutatási iránnyt, vagy eszmefuttatást megemlíteni, csupán azokkal foglalkoztam, amelyek részben a második világháború gyakorlatává váltak. Úgy vélem, ezzel is igazolható, hogy a magyar katonai szakemberek felismerték és több-kevesebb eltéréssel képesek voltak a jövő háborúja és hadserege képének megrajzolására.

Ez a felismerés jelzi, hogy a 30-as évek közepén a hadsereg lehetőségeinek helyes értékelése arra indítja a katonai vezetést, hogy óva intse a politikusokat

¹⁴ A hadvezetés elmélete ... i.m. 13. o.

attól, hogy a külpolitikában egy fegyveres revízió lehetőségével számoljanak. Megváltozik ez a vélemény 1938 után, de ennek fő oka nem a hadsereg ütőképességének nagymérvű növekedésében keresendő, hanem a német revíziós sikerek és az azokat követő magyar területgyarapítás következménye. Ez már arra indítja a revízió bűvöletében élő katonai vezetést, hogy manipuláljon a hadsereg lehetőségeivel, felnagyítsa azokat és adott esetben a külpolitikai célok elérése hatékony eszközeként tüntesse fel. Szemléltető példája ennek később a második bécsi döntést megelőző katonai előkészületek.

A hadsereg felkészítésének másik fontos tényezője a tisztikar helyzete, ezen belül képzettsége, társadalmi elismertsége, anyagi, szociális, erkölcsi helyzete. A témából eredően csupán a képzettség szerinti megoszlást kívánom tárgyalni, nem tagadva ezzel a többi tényező fontosságát.

A felső kasztot képviselő vezérkari tisztek adták az egyik csoportot. Közülük különösen az idősebbek — de az őket követő fiatalabb generáció is — a hagyományos német katonai ideológián nevelkedtek. A későbbi háborús katonai vezetők a húszas-harmincas években a Magyar Királyi Budapesti Szabályzat Ismertető Tanfolyamon, majd a Hadiakadémián tanítottak, ahonnan számos tisztet a maguk képére formálva bocsátottak ki. „A vezérkari tisztek gondolkodására döntő befolyást gyakorolt hadiakadémiai nevelésük, tehát annak parancsnoka és tanári kara.”¹⁵

1925-ig oktatásuk lényegében hadművészeti központú volt, ezután Werth Henrik parancsnoksága alatt fokozatosan bekerültek a tananyagba az államigazgatással, politikával, szociális kérdésekkel foglalkozó ismeretek. 1931-től Rátz Jenő parancsnoksága alatt ez a tendencia tovább erősödött. Olyan kérdéseket tárgyaltak és dolgoztak fel — természetesen „megfelelő kritikával” — amelyek már a felső államvezetés feladatai közé tartoztak. Ilyen természetű aktivitásuk közvetlen támogatója maga Gömbös Gyula volt, aki célul tűzte ki, hogy olyan képzettségű vezérkari tisztjei legyenek, akik képesek eredményes megfigyelést folytatni az állami élet minden területén. A Hadiakadémián országvezetést, politikai ismereteket, szakminiszteri teendőket is oktattak. „Hogyan szervezné meg az állam pénzügyeit, közigazgatását, sajtópolitikáját, iskolai nevelését?”¹⁶ — ilyen és ehhez hasonló kérdések szerepeltek a tananyagban. Az így felkészített tisztekre várt volna az állami élet belső szabályozása mellett az is, hogy adott esetben átvegyék egy-egy elfoglalt terület politikai és gazdasági irányítását. Ez aztán sokuk fejében nagyképűséget, zavaros koncepciókat szült.

A német kapcsolatok ápolása, megelőzve az olasz együttműködés kiépítését, már a bethleni időszakban is folyt. Werth Henrik 1926-ban a magyar hadiakadémiai oktatás korszerűsítése érdekében a vezérkari tisztek kiképzését tanulmányozta, 1928-ban vezérkari tisztek utaztak ki a német tüzérség motorizált egységeinek megismerésére. Német mintára egymás után adták ki az új szabályzatokat, terveket készítették az ipar mozgósítására, 1930-ban megtartották az első nagyobb vezetési gyakorlatot is. Hitler uralomra jutása után a német hadsereg gyorsütemű fejlesztése eredményeként rohamosan bővültek a kapcsolatok és nőtt a németbarát vezérkari tisztek száma, hiszen a németek mindazt megvalósították, amit a magyarok csak elméletben tudtak megfogalmazni. Tagadhatatlan, hogy ennek a tisztikar csoportnak elméleti szakmai felkészültsége magas szintű volt, birtokában voltak azoknak az ismereteknek, amelyek gyakorlati tapasztalatokkal kiegészítve képessé teheték volna őket a

¹⁵ Kéri Kálmán: A magyar vezérkari tisztek kiképzése és továbbképzése az 1920—1944 közötti időszakban 1982. 163. o.

¹⁶ Uo. 163—164. o.

hadsereg vezetésére. „A trianoni békeszerződésben megengedett kis létszám, a korlátozott fegyverzet és az ország gazdasági helyzete nem tették lehetővé, hogy nagyobb és harcserű körülmények között megtartott gyakorlaton a vezérkari tisztek gyakorlati tapasztalatokat szerezzenek. A kiválóan előkészített és mindig érdekesen megtartott hadijátékok megadták az elméleti alapokat, de a valóságban előadódó, előre nem látott, spontán jelentkező és súrlódásokat előidéző, vagy váratlan körülmények gyakorlati megoldását, a harcok légkörében sürgető helyes működést valójában csak a hadműveletek, a harcok alatt lehetett elsajátítani”¹⁷ — írja Kéri Kálmán egykori vezérkari ezredes. Egyet kell értenünk vele, már csak azért is, mert a háború alatti, a vezérkari tisztek felkészültségéről készült jelentések ezt megerősítik.

Ez az elméleti túlképzettség adta azután annak a szállóigének alapját, amely szerint a vezérkari tiszt a „kiképzett beképzeltség, beképzelt kiképzettség” mintapéldánya volt.¹⁸ Hogy ezen mit kell értenünk, Szombathelyi vezérezredes, vezérkari főnök 1943 júliusában — a 2. magyar hadsereg harctéri tapasztalataira támaszkodva — a vezérkari képzésről elmondott szavai adják meg a választ. Csak a fontosabb megállapításait idézem:

— a fiatal tiszteket felső, sőt államvezetésre tanították, így szaporodtak a „kiképzett beképzeltségű” tisztek, akik nem katonák voltak, hanem politikusok; — a felső vezetés tanulmányozásánál is csak a nagy viszonylatokat szerették, főként a 70—80 hadosztályból álló hadseregek hadművészetét tanulmányozták behatóan; — az egész hadsereg kiképzése, fegyelme, a feliasztás előkészületei, anyagi ellátása és gazdálkodása az akadémia tantárgyai között nem szerepelt. „... Mintha a Hadiakadémiánk nem is a magyar hadsereg vezérkari tisztjeinek kiképzését szolgálta volna, annyira elvont, klasszikus magaslaton mozgott”; a mozgósítással csak magas szinten, az egész ország mozgósításának problémáival foglalkoztak; — a hadsereg anyagi ügyei helyett az ipari mozgósítás volt a tanulmányozás tárgya, a csapatok anyagi szolgálatát egyáltalán nem ismerték; — azt képzelték, él a magyar virtus, megvan az erkölcsi fölény. Kevés fogalmuk volt a honvédség ütőképességéről, igen gyakran túlértékelték azt; — nem ismerték a csapatok életét. Sok vezérkari tiszt még a gyalogsági nehézfegyvereket, „de még a golyószórót sem ismerte és ma sem ismeri”; — a harcászatból tudomány lett, melyben a spekulatív rész lett a domináló. A súlyt az elhatározásokra, a tervezetésekre és intézésekre helyezték — ezzel szemben a végrehajtás, a mesterség teljesen eltörpült; — a terep jelentőségét nem méltányoltuk a harc szempontjából „még a terepen is a térképekbe bújunk”.¹⁹ Tehát ezeknek a nagyrészt a hadseregtől idegen feladatokra kiképzett embereknek kellett volna megoldaniuk nemcsak a csapatok, de a hadsereg teljes egészének vezetését is.

Szombathelyi vezérezredes mondanivalója áttekintése során azonban azt is figyelembe kell venni, hogy a 2. hadsereg vereségének okait feltáró értékelések tartalmazzák a felelősség áthárításának kísérleteit is. Így van ez a vezérkarfőnök esetében is, hiszen a vezérezredes ez esetben a csapatok vezető állományának kiképzéséért nem vállalt felelősséget, a kívülálló szemével próbált ítéletet mondani, amivel a képzésről később meghirdetett saját elvi és gyakorlati előírányzatait kívánta erősíteni.

A tisztikar másik nagyobb csoportját a csapattisztek alkották, akiknek beosztásukhoz viszonyított elméleti felkészültsége meg sem közelítette a vezérkari

17 Uo. 172. o.

18 Kádár Gyula: A Ludovikától Sopronkőhidáig. Budapest, 1978. 160. o.

19 A vezérkari kiképzés irányelvei 1943. július 27. Belügyminisztérium Levéltára, VKF—4—193 53957/eln.

tisztekét. A helyőrségi szolgálat, a békekiképzés és az állandó „anyagi gondok” meglehetősen fásulttá tették ezt a réteget. A napi kiképzésnél az egyes ember és a kis kötelékek felkészítésén volt a hangsúly, csak a kiképzési év végén volt néhány zászlóalj-, ezred-, esetleg — 1936 után — hadosztálygyakorlat. Csapatvezetést így nyilván nem lehetett gyakoroltatni. Az időnként szervezett különböző idejű és tartalmú továbbképző tanfolyamok nem pótolhatták azokat az ismereteket, amelyeket a tisztek a katonákkal együtt csak a gyakorlótereken szerezhettek meg.

A tisztképzés és a parancsnoki továbbképzés főleg elméleti vonalon mozgott. A leendő tisztektől elsősorban a parancsadási formákban való jártasságot, a szabályzatok pontos ismeretét és az egyes szabályzati pontokhoz való betű szerinti ragaszkodást követelték meg. Nem sok tere volt az önálló gondolkodásnak. A parancsnoki továbbképzést irodai munkává tették, elszakították a tereptől, a gyakorlók csak papíron mozgattak, vezettek alakulatokat. Tovább romlott ennek a rétegnek a helyzete, amikor 1938-ban a tiszthiányok pótlására Trianon miatt leszerelt tiszteket vettek vissza, illetve tartalékosokat vettek át hivatásos állományba. Ezeknek a tiszteknek a továbbképzését nem sikerült megoldani, nem sikerült legalább olyan szintre hozni őket, mint azokat a társaikat, akik 1920 után tovább szolgáltak, vagy azóta végeztek a Ludovikát. Súlyos gondot okozott, hogy ezek a tisztek vezették a létszámában felduzzasztott hadsereg kiképzésének nagy részét és majd rájuk hárult a harcban a közvetlen vezetés is.

A parancsnoki állomány külön kategóriáját jelentő hivatásos és továbbszolgáló tiszthelyettesi állomány képzettségi színvonaláról a szakirodalom kedvezőbb megállapításokat tartalmaz. Rövid kísérletezés után a képzési rendszert a húszas évek másik felére sikerült állandósítani. A megfelelő elméleti alapok mellé — miután a személyi állomány kiképzése zömmel rájuk hárult — lehetőségük volt a beosztásuknak megfelelő kellő gyakorlati tapasztalatok megszerzésére is. Közvetlenül a katonák mellett és között éltek, így a létező katonai drill ellenére is sikerült közelebb kerülni beosztottjaikhoz. A háború alatt pedig, mint közvetlen vezetők, rákényszerültek, hogy osztozzanak alárendeltjeik jó, vagy rossz sorsában.

A harcos állomány kiképzési színvonalát a szervezés tervszerűtlensége, a fegyverzet, valamint a felszerelés minősége és mennyisége határozta meg. Nem volt kedvezőbb a helyzet, mint a tiszt állománynál.

Az anyagi-technikai lehetőségekből következett, hogy a nagyarányú hadseregfejlesztést megelőző időszakban, a kiképzés legfőbb célja a feszes fellépés és szabályos mozdulatok begyakoroltatása volt. A harc kiképzés formai és jórészt elméleti volt, azzá tették az azonos feladatok és feltételek. A gyakorlatok unalomig ismert terepen zajlottak le, a fegyvereket kereplők, különböző színű jelzőzászlók és tárcsák helyettesítették. A szabályzatok, szolgálati utasítások egész sora írta elő a „pótszerek” használatát. Valóságos tudomány lett a fegyverzet, az ellenség és a terep imitálása. Mindez oda vezetett, hogy a katonák megtanulták a feszes és szabályos mozgást, de nem ismerték a fegyvereiket. A helyettesítő eszközökkel lefolytatott gyakorlatok meg sem közelítették a valóságos harci körülményeket, azok ilyen formán ismeretlenek maradtak a katonák előtt. Nagyobb gyakorlatokat csak a harmincas évektől tartottak, egy-két évenként egyszer. Így a katonáknak, parancsnokaikkal együtt, kevés elképzelésük alakulhatott ki arról, hogy mit jelent egy nagyobb kötelék tagjaként harcolni, más fegyvernemekkel együttműködni.

A fegyvernemek kiképzésénél sem volt jobb a helyzet. A lovasságnál nem vették figyelembe az első világháború azon tapasztalatát, amely bebizonyította, hogy a lovasság, mint fegyvernem, önálló alkalmazásra már nem jöhet számításba, s tömegesen csupán lovon szállított gyalogságként juthat szerephez. Ennek ellenére a lovasroham és a lovaglás oktatása mellett teljesen háttérbe szorult a gyalogsági kiképzés. A tüzérség felkészítése alaki foglalkozásokból, hajtási és elméleti célzási gyakorlatokból állt. Éleslövészetet évente egyszer tartottak, de a felhasználható lőszer mennyisége akkor is nagyon korlátozott volt. A műszaki és híradó csapatoknál az eszközök és anyagok kis mennyisége miatt, főleg elméleti kiképzés folyt.

Az új fegyvernemeknél: a repülőknél, a harcokocsizóknál a gyakorló- és repülőtér, a harceszköz és a kiképzési segédeszközök hiánya jelentett áthidalhatatlan akadályt. Ha az 1938-as érdemi és nagyarányú hadseregfejlesztés előtti néhány kiképzési év értékelő és szemlejelentéseit megvizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy lényeges változást a végrehajtott „szélességi fejlesztés” nem hozott, sőt növelte a gondokat. Az 1935—36-os kiképzési évről szóló értékelés szerint „az elmúlt évben a kiképzés nem tudta azt az eredményt felmutatni, amely minden tekintetben kívánatos, annak okát a tiszti, altiszti, továbbszolgáló állomány légtelenségében, a kötelék kiképzési időszakában mutatkozó csekély állományban és általában a feltétlenül szükséges anyagok alapkészlet hiányában (gyakorló terület, lőszer, ruha stb.) látom.” Lényegében hasonló problémákat tárt fel a hadsereg állapotáról készült és Sónyi Hugó gyalogsági tábornok a honvédség főparancsnoka által aláírt összefoglaló jelentés is. Később állapította meg, hogy a tisztiállomány nagy leterheltsége, nem kielégítő anyagi helyzete, munkafeltételeinek állandó romlása oda vezetett, hogy sokan közülük „így önkéntelenül is, pacifista eszmék hordozóivá válnak. Ez csak tápot nyert az elmaradt évfolyamok anyagilag kellően elő nem készített kiképzéséből (amikor egyes alakulatoknál pl. a bakancs, fehérnemű stb. hiánya a kiképzést késleltette)”²⁰ Majd a kiképzés anyagi előkészítettségéről szólva leszögezte, hogy „az nem felel meg a követelményeknek,”²¹ mert az újonnan rendszeresített nehéz gyalogsági fegyverek a csapatokhoz késve érkeztek meg, hozzájuk a kiképzési segédeszközöket nem adták ki — „így a képzelő erőre és csupán elméletre alapozott kiképzéstől eredmény nem várható”²² — a kiképzési lőszert a csapatok nem kapták meg; a kis harcokocsiszázadok összehívását még 2—3 évig nem lehet végrehajtani, így a gyalogsággal az együttműködést gyakoroltatni lehetetlen, különben is hiányzik fegyverzetük — az olaszok késve szállították le —, alkalmazási elveik nincsenek kidolgozva; az új gyalogsági ágyúhoz nincs betéteső, így a löelőkészítő foglalkozásokat nem lehet végrehajtani; a lovasság gyakorlatait a krónikus lóhiány miatt csak részben, csökkentett tematikával lehetett lefolytatni. A jelentésben felsorolt hiányosságok későbbi negatív hatását nagyban növelte az a tény, hogy azoknak a trianoni korlátozások miatt elmaradt évfolyamoknak a kiképzéséről volt szó, akik később az arcvonalban küzdő hadseregek létszámának jelentős részét adták. Nem volt jobb a helyzet az újonnan felállított alakulatoknál sem. Az anyagilag kellően elő nem készített fejlesztés és kiképzés már szinte tragikomikus helyzetet teremtett. Bizonyítja ezt a „Légvédelmi Szemlélő” jelentése: „A rádió anyag általában mindenütt hiányzik, az új alakulatoknál géppuska, műszaki és gázvédelmi, egészségügyi, és távbeszélő anyag, lőszer nincs. A gépkocsijaik a HM (Honvédelmi Miniszter — F. I.) rendeletére november 15-ig

²⁰ Összefoglaló helyzetjelentés. HL HM VI—1. oszt. 1821/elm.

²¹ Uo.

²² Uo.

mindenütt le voltak állítva, így a gépkocsivezető képzés nem volt megkezdhető. Az alakulatok mozgó képessége ezáltal nagyobbbrászt a semmivel egyenlő.”²³ A ruházatról megállapította „a légvédelmi alakulatok ruházata olyanmennyire silány, hogy a legénységnek kimenő a legtöbb helyen nem engedélyezhető” majd folytatja: „A folyamőr légvédelmi osztályhoz utalt újonnan felállított vdd. kik. ü. — (vegyesdandár kiképző üteg — F. I.) legénységének nincs fehérneműje. Következménye a gyengélkedők nagy száma. (pl. a légvédelmi szemlélő legutóbbi szemlájénél a 3. vdd. kik. ü-nél 13 fő volt gyengélkedő, a legtöbb az egyenesen fehérnemű hiányból eredő szőrtüsző gyulladással).²⁴ Az összefoglaló jelentés befejező részében a hadsereg egészségügyi ellátásáról, a laktanyai elhelyezésről található meg adatok, amelyek semmivel sem vigasztalóbbak, mint a kiképzésre vonatkozók. A folyóvíz és villanyvilágítás a laktanyák egy részéből hiányzott, a megfelelő egészségügyi ellátó bázist, szakember és gyógyszer hiányában, nem tudták megoldani.

Meg kell jegyeznünk, hogy a jelentésben szereplő „pacifista” kifejezés ez esetben sajátos jelentést hordoz, nem a háborút tagadja, csupán a német hadseregről kialakított és bizonyos tekintetben felnagyított képet veti össze a sajátos magyar feltételekkel. Amiből aztán kiindulva a tisztikar jelzett része még a fő ellenségnek tartott Románia ellen indított fegyveres revíziót is kilátástalannak ítélte meg.

Némileg megváltozott a helyzet a kiképzés terén is, amikor 1938 ősztől megkezdődött a hadseregfejlesztés újabb, anyagilag jobban megalapozott szakasza. A csapatok egymás után kapták a különféle fegyvereket, s ennek eredményeként szükségtelessé vált a sokfajta helyettesítő eszköz. A katonák végre megismerkedhettek fegyvereik tulajdonságaival nemcsak elméletileg, de most már a valóságban is. Javult a lökiképzés színvonala, rendszeressé váltak az éleslőszerezrel végrehajtott harcszerű lögyakorlatok. Az alakulatok szaporodása, az anyagi korlátozások enyhítése lehetővé tette a nagyobb kötelékekkel végrehajtott harcászati gyakorlatokat is. Mindez azonban továbbra is csak főleg mennyiségi változást idézett elő, lényeges minőségi fejlődés továbbra sem következett be. A sablonosság, a túlhajtott formaságok továbbra is uralkodtak. A fegyverek zömmel korszerűtlenek maradtak. A hadsereg fejlesztése ismét csak elsősorban szélességben történt meg, új alakulatokat állítottak fel, amelyek kereteiket a régi alakulatoktól kapták, a feltöltést pedig a jól-rosszul kiképzett tartalékos állománnyal oldották meg. Ily módon létrehozott alakulatok rendkívül vegyes képet mutattak, lényegében sem a régi, sem az új kötelékek harcképessége nem érte el a szabályzatokban meghatározott normákat. A csapatok és a magasabbegységek élére íróasztal mellől kerültek parancsnokok, az alegységek vezetését pedig jórészt tartalékos tisztek ténylegesítésével oldották meg. Ezek a „szükség” diktálta intézkedések továbbra is alacsony színvonalon tartották a vezetést és a kiképzést. A felső vezetés arra kényszerült, hogy központi intézkedésekkel, aprólékos módon avatkozzon be a felkészülésbe, ami aztán nem engedett teret az önállóságnak és a kezdeményezésnek.

A hiányosságok megszüntetését a politikai helyzet változása következtében sorozatosan elrendelt mozgósítások, és az egymás után végrehajtott megszállások is hátráltatták. Az események felgyorsultak, nem volt mód az újoncok tervszerű és alapos kiképzésére. Annak következtében pedig, hogy a mozgósítások során takarékosági okokból lényegében mindig ugyanazokat a tartalé-

²³ Zárójelentés az 1935—36-os kiképzési évről. HL HM VI—1. oszt. 2061/eln.

²⁴ Uo.

kosokat hívták be katonai szolgálatra, lehetetlenné vált a kiképzési elmaradások pótlása, az új fegyverekre való átképzés a tartalékosok széles rétegénél.

Hogy mennyit ért az elveiben lényegében helyesen meghatározott kiképzés, az csak az arcvonalban derült ki, melyeknek érzékeltetésére — ismét túllépve a tanulmány időhatárait — Kovács Gyula vezérkari ezredes, a 2. hadsereg vezérkari főnöke 1942. augusztus 17-i helyzetértékelését idézem: „Feltűnő, hogy a harcos nem bízik fegyvereiben. Általános tünet, hogy még a puskát is alig használják. Tűzfegyelem nagyon gyenge. Vagy egyáltalán nincs tűz akkor, amikor kell, vagy pedig esztelen lőszerpazarlássá fajul. A harcos nem tudja kihasználni a terepet. Nem használja az ásót, nem épít magának sem fedezéket, sem a harckocsik ellen biztosító óvógödröt... Harckocsik legázolásával szemben ugyancsak ezért védtelenek. Nem érezzük át eléggé a mű. (műszaki — F. I.) zárás (akna, akadályok) óriási előnyeit. A felderítésben egyenesen könnyelműek vagyunk... Még most is vérrel akarjuk a sikert kicsikarni ahelyett, hogy minden ilyen cselekedethez az összefogott tűzzel nyitnánk meg az utat... valami általános tanácstalanság, a józan paraszttésznek sokszor teljes hiánya mutatkozik a harcéljárás terén. Ez talán arra vezethető vissza, hogy csapatkiképzésünk — a vezetés minden jó szándéka ellenére — úgy látszik nem gyakorlatiasságban élte ki magát. A kiképzők szigorúan megkövetelték az elméleti formákat, és ezzel elállták a szabadon gondolkodó józan paraszttész útját.” Végül Kovács következtetése: „Valahogy az az érzés támad az emberben. mintha kiképzésünk végrehajtói nem ismerték volna fel azt, hogy a háborúban mi lehetséges, mi a jó és mi a rossz.”²⁵

Egyértelmű igazolása ez annak, hogy a honvédség kiképzési elvei ugyan megközelítették a korszerű háború követelményeit, de ezek csupán az íróasztal mellett kidolgozott elképzelések maradtak, a gyakorlatban nem valósulhattak meg soha.

Eleven példája ennek — a már idézettek szerint — a harckocsik elleni védelem szabályainak nem ismerete. Nehezen hárítható a felelősség a kiképző állományra, ha egyszerűen katonáik felkészítésénél nem állt rendelkezésre eszköz. A harckocsi tűzerejét, lélektani hatását, taposóképességét stb. makettekkel nem lehet imitálni, s így a harckocsi a katona előtt kevésbé tűnhetett veszélyesnek. Mint ahogy a parancsnokok sem tudták felmérni a páncélosok hatását, segítségét saját kötelékük harcának támogatásában, ha nem hajtottak végre együttműködési gyakorlatot. Ezeknek a tapasztalatoknak a megszerzése harc közben így indokolatlanul látszó veszteségekkel járt. Amit a jelentést készítő önmagát mentető Kovács vk. ezredes megpróbált teljes egészében a kiképzőkre hárítani.

Az elméleti kutatás irányítása, a harci és gyakorlati tapasztalatok gyűjtése, feldolgozása, valamint a szabályzatokba és különböző kiképzés utasításokba való beépítése a Honvédelmi Minisztérium VI. osztálya — majd főosztálya, amely 1938 őszéig rejtetten, korlátozott lehetőségekkel a vezérkari főnökség feladatát látta el —, illetve a fegyverkezési egyenjogúság kimondása után a vezérkar ügykörébe tartozott.

A vezérkar hatásköri leírása és belső munkarendje szerint — szinte a megalakulása óta — az ilyen természetű munkát részben az 1., részben a 4. osztálynak kellett végeznie. Az 1. osztály fő feladata ugyan a háborús alkalmazási tervek, valamint az azok előkészítésével kapcsolatos elméleti és gyakorlati munka volt, de teendői közé tartozott: „... a nyilvántartásoknak, külföldi államok hadseregeire vonatkozó szervezési, hadműveleti... adatoknak, külháborúk le-

²⁵ HL 2. hadsereg iratai VKF 1. a. oszt. 10. sz. irat.

folyásának hadműveleti kiértékelése, illetőleg, az abban való közreműködés.”²⁶ A tennivalók többsége a 4. osztálynak jutott, hiszen az ide beosztottak vezették és végezték a hadtudományi kutatást, gondozásukban jelent meg a Magyar Katonai Szemle, illetve annak elődje a Magyar Katonai Közlöny, ők kísérték figyelemmel a külföldi katonai szakirodalmat és készítették el a rendszeresen megjelentetett lap- és könyvszemléket. Kiemelt feladataik közé tartozott emellett: „...háború esetén harctéri tapasztalatok gyűjtése és szabályzatszerű fel dolgozása.”²⁷ Elméletileg — az A—7 és A—8 jelzésű szervi határozványok szerint — mindkét osztály előírt feladata volt még a saját hadsereg anyagi ellátásának, fegyverzetének, vezetésének és harceljárásának értékelése is. Ez a feladatsor lényegében a Szovjetunió megtámadásáig nem változott. A kisantant államok, valamint a Szovjetunió hadseregeiről szóló jelentések és tanulmányok általában a valóságnak megfelelően fogalmazódtak, leszámítva a politikai helyzet diktálta túlzó, vagy éppen lebecsülő hangokat.

A két világháború közti nagyobb helyi háborúkról beszerezhető tapasztalatok gyűjtését a hadszínterre kiküldött megfigyelők s ha erre nem adódott lehetőség, akkor a katonai attasék végezték el. Nagyobb összefoglaló jelentés készült az olasz—abesszín háborúról, valamint a spanyol polgárháborúról. Az előbbiről készített értékelés szerzője, Németh Ferenc vezérkari ezredes, az olasz kormány meghívásának tett eleget. Ugyanis, „hogy egyrészt az ily mende-mondákkal leszámoljon, másrészt, hogy a barátságos államok hadseregeinek alkalmat adjon arra, hogy a kelet-afrikai helyzetbe beletekinthesse, az olasz kormány az albán, amerikai, japán, magyar és osztrák hadseregek képviselőit folyó év elején meghívta a kelet-afrikai harcterek tanulmányozására.”²⁸ Az „ily mende-mondákra” vonatkozó kifejezés azt jelentette, hogy a magyar katonai közvélemény is igen furcsának tartotta az elhúzódozó, veszteséges harcokról szóló jelentéseket. Nem értették a nagy számbeli és technikai fölényben levő fasiszta csapatok sikertelenségének okait.

Hazaérkezése után Németh, egy zártkörű megbeszélésen elmondta tapasztalatait, amelyek elég kevés pozitívumot tartalmaztak. Bírálta az olasz vezetés felkészületlenségét, a hadsereg kiképzetlenségét, a fegyverzet és technika korszerűtlenségét. A tájékoztató túl kemény hangja az olasz követség tudomására jutott, így az ezredes arra kényszerült, hogy előjárói utasítására egy helyesbítő tanulmányt jelentessen meg. Németh sajátosan oldotta meg a kimagyarázkodást, ugyanis a 230 oldalas anyagban a hadműveletek tényleges leírása, értékelése, tapasztalatainak összegezése alig tesz ki 35—40 oldalt. Óvatosan került minden bíráló hangot, csupán a tények közlésére szorítkozott. Megállapította: „Kétségtelen, hogy a hadsereg megtette a magát és teljesítményére méltán lehet büszke, bár a harcselekményeket nem lehet európai szemszögből vizsgálva értékelni, mert Kelet-Afrikában a viszonyok egészen mások — majd hogy a kimagyarázkodás teljes legyen így folytatta — valóban eleinte — a védekezés kezdetén — lassúnak látszott a térnyerés és föltehető volt, hogy a külső támogatásban részesülő abesszín hadsereg még nagy meglepetést tartogat. Pedig valójában az olasz—abesszín háború első hónapjait az olasz vezetés inkább az előkészítésre, mint komoly hadműveletekre szánta.”²⁹ Ezzel maga határozta meg tanulmányának felhasználhatóságát, értékét.

²⁶ A Horthy-hadsereg központi szervei. Honvédelmi ügyek. Honvédelmi Minisztérium Központi Irattára (a továbbiakban — HM KIT) 1951. 22. o.

²⁷ Uo. 23. o.

²⁸ Németh Ferenc: Az olasz—abesszín háború. MKSZ 1936. 8. sz. 1. o.

²⁹ Uo. 228—229. o.

Hasonló stílusban íródtak az olasz légierő tevékenységéről szóló értékelések is. A magyar repülőszakemberek csalódottan vették tudomásul, hogy a Douhet-elmélet gyakorlati megvalósítása elmaradt, sőt korszerűtlensége miatt az olasz légierő még alapvető feladatait is nehezen tudta megoldani. A repülők szerepéről írta Szentnémedy Ferenc vezérkari szolgálatot teljesítő őrnagy: „Az abesszín hadszíntéren ezt a légiuralmat ki sem kellett küzdeni, mert az abesszínok néhány rozoga és inkább csak légiforgalmi gépnek minősíthető, tehát harcban nem is alkalmazható gépen kívül légi erővel nem rendelkeztek. A földi elhárítás is a háború elején csak kezdetleges volt.”³⁰ Így értékelni sem tudott mást, mint a repülőgépek harci-technikai mutatóit. Nem sokkal kedvezőbb Székely László vezérkari szolgálatot teljesítő százados véleménye sem, aki olaszországi tanulmányútjáról írt jelentésében az olasz tisztikar véleményét közölte: „Abesszínia gyors elfoglalására igen büszkéek, bár nagyrészüik beismeri őszinte beszélgetés közben, hogy a hadjárat nem annyira a csaták, mint inkább az anyag háborúja volt.”³¹ Majd jelentette, hogy Anglia távolmaradása a háborúból az időszakot „nagy önbizalommal és benyomásom szerint erejük némi túlbecsülésével töltötte el.” Akárcsak Németh ezredes, ő is körülírta az olasz hadseregről kialakult véleményét: „Olaszország érzésében egységes, nemzeti gondolkodásában összeforrott állam, felfelé ívelő pályán, hatalmas expanzív erővel. Hadserege is ennek megfelelő, mely azonban, ha magyarokból állna, érzésem szerint a jelenleginél jóval nagyobb, talán kétszeres erőt képviselne.”³²

Tehát úgy tűnik, hogy az olasz—abesszín háború új adatokat nem szolgáltatott. A magyar katonai vezetés kénytelen volt felismerni, hogy egy korszerűtlenül felfegyverzett, félig-meddig kiképzett hadsereg még nagy túlerő és technikai fölény mellett is csak aránytalanul nagy ember- és anyagi veszteségekkel érhet el sikert. Nem véletlen tehát, hogy ennek a háborúnak a tanulságaival sem a kiképzési intézkedésekben, sem a szervezési utasításokban nem találkozunk.

Nagy érdeklődést, nagyobb nyilvánosságot és vitát váltott ki viszont a spanyol polgárháború. A megfigyelőcsoport kért hadszíntér-látogatását Francoék ugyan nem engedélyezték, de az attasé-jelentések, a bő német, olasz és más nyugati, valamint szovjet szakirodalom elég anyagot biztosított az érdemi feldolgozáshoz. Hadművelési szempontból eléggé hiteles képet nyújtott a háború lefolyásáról a Vezérkari Főnökség 2. osztálya által 1937-ben készített összefoglaló jelentés.³³ Kronológiai sorrendben követte az eseményeket, tárgyalta a felek elképzeléseit, erőviszonyait, elhatározásaikat és azok pozitív, illetve negatív hatásait. Részleteiben szólt a vezetés folyamatosságának fontosságáról. Értékelte az egyes fegyvernemeknek a harcokban betöltött szerepét, az anyagi biztosítás hiányosságait is. Végül összevetette a két hadsereg és támogatóinak harcokésztségét. Alapos tájékoztatót adott a hadszíntér sajátosságairól azoknak a harctevékenységeket befolyásoló hatásáról. Az értékelés kiadását megelőző és követő tanulmányok, cikkek a kutatás középpontjába a harcokocsik és repülőgépek alkalmazását, az ellenük való védelem eszközeit, módszereit állították. A harcokocsik és a motorizált alakulatok alkalmazásával kapcsolatban két tábor alakult ki. Az egyik csoport a tapasztalatokból kiindulva tagadta, hogy a harcokocsik a következő háború fő pusztító eszközei lehetnek.

A gyalogság megnövekedett szerepének hangsúlyozása mellett megállapították: „Ez a háború megerősítette azt az elvet, hogy egy ugrásra kész, mozgóké-

30 Szentnémedy Ferenc: Az olasz repülőerők működése. MKSZ 1936. 8. sz. 109 o.

31 Székely László vkszt. szds. jelentése. HL HM VI—1. oszt. 187. doboz.

32 Uo.

33 HL HM VI—2. oszt. 189. sz. csomag

pes gyalogságnak döntő fontossága van, ugyanakkor azonban a harckocsikba vetett csaknem minden reményünket és várakozásunkat megsemmisítette.”³⁴ „Most véleményünk szerint a könnyű harckocsik harcértéke majdnem semmi, páncéltukat a puszkagolyó is átüti, fegyverei hatástalanok. A nehéz harckocsik pedig lassúak, gyalogsági kíséret nélkül védtelennek bizonyultak, nem voltak képesek az áttörésnél a rohamozókat megfelelően támogatni.” „Más a helyzet a harckocsinál tömegben való bevetésnél a sikeres támadás után, ilyen esetben olyanforma feladat várna rájuk, mint a régi nehéz csatalovasságra, azaz az ellenség utolsó ellenállásnak szétrombolása, mikor már erkölcsileg megrendült, hathatós megszervezett védőegységekkel többé nem rendelkező ellenséggel állunk szemben. A tapasztalatok azonban azt mutatták, hogy ezt a feladatot sokkal jobban tudják ellátni a rohamrepülőök.”³⁵ Majd a következtetés: „Végeredményben tehát megbukott a »páncélozott gyalogság« szervezésének gondolata az igazi gyalogság helyettesítésére. Megbukott az a gondolat, hogy a harckocsit a védelem legázolására lehet alkalmazni, passzív védelem esetében, azaz tartós védelmi berendezések ellen. Megbukott a »gyalogság számára való áttörés« gondolata, valamint az az elmélet, hogy a harckocsi megállva tüzével le tudja küzdeni az épen maradt ellenállási fészkeket.”³⁶ A harckocsi — megítélésük szerint —, technikai tökéletesítés után, csupán a sorozatlövő fegyverekkel, aknavetőkkel, páncéltörő eszközökkel jól felszerelt gyalogság támogató eszköze lehet azzal, hogy a harcban mögötte haladva, kísérő lövegként leküzdje azokat a célokat, amelyek az előretörést akadályozzák.

A másik csoport az alkalmazott harckocsik kis számából és típusából, a polgárháború jellegéből kiindulva igazolta, hogy néhány esetben ez a harceszköz nem azért mondott csődöt, mert alkalmatlan volt, hanem azért, mert nem a harci sajátosságainak megfelelően alkalmazták. Kis csoportokban, nehezen járható terepen együttműködő gyalogság nélkül, a páncéltörő eszközök lefogása hiányában valóban nagy veszteségeket szenvedtek. Rámutattak arra is, hogy a technikai fogyatékosságok javítása, a tömeges alkalmazás, szoros együttműködésben a gyalogsággal, tűzérsséggel, a légierőkkel és más szakcsoportokkal a harckocsit az áttörés és a siker kivívásának fő eszközévé avatják. Hangsúlyozták, hogy a legfontosabb feladat mozgékonyságának, hatótávolságának, tűzerejének növelése. Azért is érdekes ez a vélemény, mert jórészt ellentétes a spanyol polgárháborúból levont szovjet tapasztalatokkal is.

A hivatalosnak tekinthető szovjet vélemény szerint a harckocsik nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket, nem tekinthetők a siker kifejlesztés fő eszközeinek, eredményesen csupán a gyalogság támogatására használhatók. Ezek a tapasztalatok is hozzájárultak a szovjet harckocsi- és gépesített hadtestek 1937-ben történt felosztásához és kisebb, a gyalogság támogatására felosztható kötelékek szervezéséhez. A magyar szakemberek értékelték a harckocsik egyes típusainak teljesítőkéességét is, főleg a szovjet technika mutatóit boncolgatták, de szóltak az olasz Fiat-Ansaldo harckocsikról is, megállapítva, hogy harci és technikai tulajdonságaik nem a legkedvezőbbek. A magyar kormány ezeknek a típusoknak egy korábbi változatát vásárolta meg 1936-ban.

A tűzérsséget értékelve bizonyított tényként állapították meg, hogy tűz nélkül nincs mozgás, ezt pedig csak úgy lehet elérni, ha növelik az eszközök számát, azok mozgékonyságát és hatótávolságát. Elérendő célként határozták meg az összes löveg típus gépkocsivontatásúvá, vagy önjáróvá tételét.

A légierő szerepének megítélésénél a vita elmaradt. Egybehangzóan megállá-

34 *Fehér István*: A spanyol polgárháború tapasztalatai. MKSZ 1937. 7. sz. 24. o.

35 Uo. 26. o.

36 Uo. 27. o.

pították, hogy a légi fölény megteremtése nélkül a siker elképzelhetetlen. Ehhez pedig többfeladatos — bombázásra, légitámogatásra, légi harcra alkalmas — típusokat kell létrehozni és rendszeresíteni. Külön csemegét jelentett számukra a németek által ekkor viszonylag nagyobb számban alkalmazott „rohamrepülő” — csapatrepülő — tevékenységének feldolgozása. Mindenható, majd mindent — tüzséget, harckocsit — pótló eszközt láttak benne. Leszögezték: „a légierőknek a földi csapatokkal együtt kell működniök, és azok csak akkor bíznak a repülőkbén, ha azok minél nagyobb számban vesznek részt a csatában.”³⁷ Sürgették a bombázók sebességének növelését, valamint a kötelékek vadászvédelmének folyamatos biztosítását.

A légierő megnövekedett jelentőségének felismerése eredményezte a légvédelemmel kapcsolatos kutatómunka kiszélesítését. A feldolgozott tapasztalatok szerint a légtér és a földi célok eredményes védelméhez elengedhetetlenül szükséges a hézagmentes felderítő, figyelő és jelentőrendszer kiépítése, a megfelelő földi és légi elhárító eszköztár — légvédelmi lövegek, repülőgépek — rendszeresítése.

Végül feltétlenül meg kell említeni a csapatok vezetésével kapcsolatos összeggzéseket, már csak azért is, mert a továbbiakban a tapasztalati jelentések hangsúlyozott és állandóan ismétlődő részei lettek. A spanyol polgárháború vezetési tapasztalatait két csoportra osztották: az egyik a vezetés személyi, a másik a technikai és anyagi feltételekre vonatkoztak. A folyamatos, gyorsan alkalmazkodó vezetés alapja szerintük az elméletileg jól képzett, gyakorlati tapasztalatokkal rendelkező tiszt állomány, amely ismeri saját és az ellenség csapatainak teljesítőképességét. Azonban ahhoz, hogy képes legyen vezetni, feltétlenül biztosítani kell számára a többcsatornás hírendszert. Többcsatornás alatt a vezetékes és rádióhíradást értették, amelyet szervesen egészítettek ki a hagyományos módszerek (küldöncök, távirók, hírvivők, összekötő tisztek stb.) Ez lényegében a második világháború alatt megvalósított és jórészt bevált rendszer felismerését jelentette.

A spanyol polgárháború összességében — leszámítva a harckocsik alkalmazásával és a légierővel kapcsolatos túlzásokat — reálisan értékelt tapasztalatai már megjelentek a kiképzési intézkedésekben és a szervezeti-egyvezetési változásokat igénylő felterjesztésekben. Azonban a kül- és belgazdasági nehézségek, valamint a polgárháború helyi jellege miatt nem tartották hasonlíthatónak az elkövetkező nagy háborúhoz sem méretében, sem céljaiban, sem a résztvevő erők és eszközök számában — ezért a feltárt tapasztalatok lényeges változást nem tudtak előidézni. Annyi mindenesetre történt, hogy megpróbálták a vezetés eszköztárát kibővíteni, elméletben fokozottabb figyelmet fordítottak az egyes fegyvernemek közötti együttműködés gyakoroltatására, nagyobb ütemben folytatták — bár kevés eredménnyel — az egységes légvédelmi rendszer kiépítését.

Az első saját tapasztalatok gyűjtésére és értékelésére az első bécsi döntés után, 1938-ban kerülhetett sor. Ha nem is háborús körülmények között, de megméretett a hadsereg. Az eredmény nem bizonyult túlságosan megnyugtatónak. A politikai vezetést megelőzve a katonák a gyors döntést siettették, aminek az lett az eredménye, hogy „harmadízben történt parancsmódosítás, s a súlyos következményekkel járó intézkedések utolsó percében való visszavonása azt a meggyőződést érlelte a szemlélőben, hogy a katonai vezetés nem jár egy úton a polgárral. Vagy nem voltak tájékozódva a kormány szándékai felől

37 *Tóth Elemér*: Légiháború Spanyolországban. MKSZ 1937. 6. sz. 104. o.

és önhatalmúlag, önkényesen elrendeltek olyan nagy horderejű, külpolitikai bonyodalmakkal is járó hadműveleteket, amelyekért aztán a kormány nem merete vállalni a felelősséget, de elképzelhető volt az is, hogy a katonai vezetőségnek nem volt türelme ahhoz, hogy fontos műveletet kül- és belpolitikailag is alaposan és körültekinthetően — előkészítsen. Így vált lehetségessé, hogy a katonai intézkedések, tervek elébevágtak az eseményeknek, nem simultak a politikai adottságokhoz, s így a hadvezetőség intézkedéseit az utolsó pillanatban módosítani — vagy mint most is történt —, visszavonni volt kénytelen.”³⁸ Tehát az a látszólagosan elfogadott tétel, hogy a háborús vezetésben a politikának kell az elsődlegességet biztosítani, már az első adandó alkalommal megdőlni látszott, hiszen a katonák jócskán túllépték az előkészítés számukra meghatározott kereteit.

Súlyos visszasságok mutatkoztak a katonai felső vezetésen belül is. Az 1920 után kialakított — katonai körökben „Szentháromságnak” nevezett — irányítási rendszer majdnem működésképtelennek bizonyult. Miután a honvédelmi miniszter, a honvédség főparancsnoka és a vezérkari főnök hatásköre — főleg az utóbbi kettő — csak általánosságban volt rögzítve, a háborús vezetés kérdéseit egyértelműen nem tisztázták, már a mozgósítás időszakában a végrehajtást akadályozó félreértések, ellentétes parancsnok, utasítások születtek. „A Felvidék megszállásával kapcsolatban a legmagasabb vezénylet ügye nyílt kérdést képezett. Eleinte a vezérkari főnök kívánságára a Honvédség Főparancsnoka rendelte el a kihelyezéseket. Később azonban a vezetés a vezérkari főnök kezébe ment át, anélkül, hogy erre nézve Legfelsőbb parancs jelent volna meg, vagy ilyen felhatalmazást más úton közöltek volna. Így nem volt tisztázva a kérdés, hogy ha a csapatok megindulnak, ki vezeti őket, illetve ki a felelős legmagasabb parancsnok és milyen hatáskörrel. E tekintetben a legteljesebb bizonytalanság uralkodott mindaddig, amíg a Legfelső Honvédelmi Tanács határozatából nyilvánvalóvá vált, hogy a Felvidék megszállását a vezérkari főnök vezeti. Hatáskörét azonban akkor nem szabályozták. Nem lett tisztázva a Vezérkari Főnök és Honvédség Főparancsnoka közti kapcsolat sem.”³⁹ A katonai felső vezetésen belüli hatásköri problémákat ez esetben, ha késve is, de felszámolták. A Honvédség Főparancsnokságát 1940. március 3-án megszüntették, így a kiképzéssel kapcsolatos elméleti, személyi és anyagi ügyek is a Vezérkari Főnökség ügykörébe kerültek.⁴⁰

A területgyarapítások után a polgári és katonai vezetés viszonyában lényegesen megnövekedett a konfliktusok lehetősége. A katonák előrohanása, a politikai viszonyok figyelmen kívül hagyása sértette az állami vezetés követte irányvonalat, emellett közvetlen forrásává vált a vezetők közötti személyes torzalkodásoknak is. Így a meghirdetett háborús vezetés egység csakhamar felbomlott.

Nézeteltérések akadtak a megszállást végrehajtó kötelékek feladatainak meghatározásánál is. A Csehszlovákia ellen békében elkészített terveket akarták realizálni. Azonban a résztvevő csapatok az ehhez szükséges erővel és eszközmennyiséggel nem rendelkeztek. A kiválasztott irányokban a kívánt ütem tartását a csapatparancsnokok nem tartották elérhetőnek, a gépesítettség minimális foka miatt. Nagy Vilmos gyalogsági tábornok emlékiratában így szólt erről: „Hadtestem feladata, hogy a támadólagos határvédelem elrendelésekor az Ipoly

³⁸ Nagy Vilmos: Végzetes esztendőök. 1947. 20. o.

³⁹ HL VKF I. oszt. 3715/eln. 1939.

⁴⁰ Nem érdektelen talán Shvoy Kálmán véleményét idézni a „Szentháromság” megalakulásának körülményeiről és ebben Horthy kormányzó szerepéről. „Az ügy annyira kiéleződött, hogy a kormányzó úr elé került, miután az egészséget nem értette meg, a hármas vezetés mellett döntött.” Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékirata 1918—1945. Sajtó alá rendezte, a bevezető szöveget írta, magyarázó jegyzetekkel ellátta Pernekí Mihály. 1983. 84. o.

vonalan átkeljen, a túlsó parton megállapított magaslati vonalat birtokba vegye, s a mögötte felvonuló erők számára a felvonulási területet biztosítsa. Itt megjegyzem, hogy hasonló feladattal bíztuk meg mi is a téli hadijátékoknál a déli fél parancsnokát. Most, mikor ennek végrehajtása a mi vállunkra nehezedett, meg kellett állapítanom, hogy a valóság egészen más, mint az elméleti elgondolás. Ilyen feladatot adni és azt hinni, hogy egy hadtest három dandárral ezt meg is tudja oldani, túlságosan jóhiszemű — vagy inkább tudatlan — felfogásnak bizonyult. Az óriási kiterjedés, az ellenséges erődrendszer és az ellenség mozgási szabadsága az ilyen elszigetelt előretörést nagyon kétségessé tette. De erre a hadmozdulatra tulajdonképp nem is volt szükség, mert a hadsereg felvonulása a békében előkészíthető és berendezhető Ipoly-vonal mögött is minden nehézség nélkül végrehajtható. Látni fogjuk, hogy ennek az elszigetelt előretörésnek gondolata a későbbi parancsokban is kísért majd. Hogy miért ragaszkodtak ehhez a sem harcászati, sem hadászati szükségességgel nem indokolható elgondoláshoz, — máig sem tudom megérteni. Ennek talán abban az egy esetben lett volna értelme, ha a mi teljesen kész hadtestünkkel az ellenséget meg tudjuk előzni és meglepve támadjuk meg őket. Ez az elképzelés azonban teljesen hibás volt, mert a cseh mozgósítás végrehajtása jóval gyorsabbnak bizonyult a miénkénél és meg kell állapítanunk azt is, hogy a megelőzésre és az órákra beállított mozgósítás csak elméleti értékű. Erre biztosan számítani, döntő jelentőségű terveket felépíteni nem lehet.”⁴¹

Nagy Vilmos gyalogsági tábornok, aki akkor a megszállásra kijelölt egyik hadtest parancsnoka volt, tiltakozott ugyan és bizonyította a terv végrehajthatatlanságát, azonban a vezérkar nem változtatott azon. Maradt az eredeti elgondolás és nagy szerencse, hogy még a tervezett ellenállás kis része sem következett be. A csapatvezetés fő gondját a híradó eszközök hiánya, gyenge minősége és az alparancsnoki állomány képzetlensége, gyakorlatlansága okozta. Képtelenek voltak a folyamatos híradást megteremteni, az alegységek — tisztjeik vezetésével — eltévedtek. A szórványosan előforduló ellenállás is megbontotta a kötelékeket, a katonák nem tudták a terepadta lehetőségeket kihasználni, gyakorlatlanok voltak, főleg a géppuskák és aknavetők — kezelésében.

Az anyagi szolgálat a csekély lőszerfelhasználás ellenére sem volt képes a csapatok állandó ellátását biztosítani, mert alacsony mozgékonyasági foka miatt még azok lassú menetütemét sem volt képes követni.

Az egyre bonyolultabbá váló politikai helyzet, a hadsereg feszített ütemű fejlesztése, az újabb területgyarapításra való felkészülés kizárta a feltárt hiányosságok megszüntetésének lehetőségét, mert a rendelkezésre álló anyagi eszközöket a fegyverzet és haditechnikai eszköztár — főleg gépkocsi vontatók stb. — fejlesztésére, vagy beszerzésére kellett fordítani. Így egy anyagilag jobban megalapozott és igen drága — harcokcsi-üzemóra, lőszer, imitációs eszközök stb. — kiképzés lehetőségei eléggé szűk területre korlátozódtak. A hadsereg létszámának rohamos emelése nemcsak a kiképzendő tömeget növelte, de ezek felszerelése a szükséges tartalék anyagi alapok megteremtése tovább növelte a költségeket.

A néhány, tiszteknek és katonáknak megszervezett tanfolyam — roham-, tüzértiszti, híradó, műszaki — nem tudta pótolni az alapképzés hiányait. Lényegében ezt tükrözi a Kárpátalja megszállásáról készült rövid jelentés is, amelyben az előzőekben ismertetett problémák nagyrészt ismét jelentkeztek.⁴²

41 Nagy Vilmos: Végzetes ... i m. 19—20. o.

42 HL VKF 1. oszt. 3529/eln. 1939.

Összefoglalóként egy már a háború tapasztalatai alapján összeállított többször idézett, egyetemi tankönyvként is használt katonai szakmunka megállapítására hivatkozom. „A haderő csak akkor válik igazán korszerűvé, ha azon felül, hogy a haditechnika legújabb vívmányait magáénak mondhatja, tagjai eme korszerű eszközöket tökéletesen ismerik és használni is tudják, azaz megfelelően ki vannak képezve. A helyes kiképzés a korszerű haderő fogalmának tehát épp oly fontosságú tényezője, mint a tökéletes fegyverzet. A jó kiképzés képes megsokszorozni a haderő értékét.”⁴³

A magyar állami és katonai vezetés nem tudta megteremteni egy korszerű haderő létrehozásának anyagi-technikai alapjait. Hadseregfejlesztési terveik ugyan általánosságban megfeleltek a háború általuk is felismert elveinek, de a gyakorlati megvalósítás nem sikerülhetett. Először a politikai-gazdasági feltételek bénították az ütőképes fegyveres erő létrehozását, majd 1938-tól — a fegyverkezési egyenjogúság kimondása után — a hadiipar szűk kapacitása alacsony technikai színvonala lépett fel akadályozó tényezőként. Helytelenül mérték fel a szövetségi rendszerből adódó politikai hadigazdasági lehetőségeket. A német olasz segítség támogatás nem bizonyult elég hatásosnak. Kedvezőtlenül, sőt Magyarország számára hátrányosan alakultak a Németországgal meglévő egység gazdasági kapcsolatok is.

1941-ben a sikertelenséghez, a vereséghez vezetett a háborús célok kijelölése is, a hadsereg teljesítőképessége ismeretének birtokában a józan értelem megcsúfolása volt a Szovjetunió elleni támadás. A vezérkar, élén Werth Henrikkel, egy gyors német győzelem reményében szorgalmazta a támadásban való részvételt, nem számolva a szovjet állam hatalmas anyagi és embertartalékaival a nép ellenállóképességével.

A hadsereg kiképzését az anyagi és technikai hiányosságok és a túlzott elméleti képzésre való törekvés, a kampányszerűség tartotta alacsony színvonalon. Nem sikerült a Trianon miatt elmaradt korosztályok kiképzése, a tartalékosok utó- és továbbképzése sem. A sokat hangoztatott erkölcsi fölény, morális szilárdság, a vélt katonai erények nem pótolhatták a háború követelményeihez igazított gyakorlati felkészítést.

Az állami és katonai vezetés bűne a korszerűtlen fegyverzetű, rosszul kiképzett, tőle idegen célokért háborúba kényszerített hadsereg pusztulása. Súlyosbítja ezt a tragédiát, hogy a katonai vezetők képesek voltak a követelmények és a lehetőségek közti ellentmondások felismerésére, s ennek ellenére jórészt ők voltak annak előidézői.

43 *Bán – Rakolcai: Korszerű ... i. m. 241. o.*